म. ग्रं. सं. ठाणें
विषय काव्य
सं. क्र. ९९७२
REFBK-0009399
REFBK-0009399

बाबा मोहोड

दा.नं.
९३८८

काव्य १९४२

मराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे. स्थळप्रत
अनुक्रम ७३८२२ वि: काव्य
क्रमांक १९०२ नों. दि. ४-३-७१

पायवाट

बाबा मोहोड

दा. क्र. ९३९९

REFBK-0009399

REFBK-0009399

महाराष्ट्र प्रकाशन
अमरावती

मूल्य रुपये सव्वा तीन

प्रथमावृत्ति : फेब्रुवारी १९५७

वेष्टन : स्टुडिओ डी. जी. जी.

प्रकाशक : प्र. दि. बेदरकर, महाराष्ट्र प्रकाशन, राजकमल चौक, अमरावती
मुद्रक : य. गो. जोशी, बी. ए., आनंद मुद्रणालय, १९६।४६ सदाशिव, पुणें २

तुझ्या फाटक्या पदराखालीं
दिलेंस तूं जें मजला जीवन
स्मृतींत त्याच्या 'पायवाट' ही
तुझ्याच पायीं आई अर्पण

बाबा

प्र स्ता व ना

वैदर्भीय जीवन मूलतः कांहींसें अबोलच म्हणतां येईल. स्वतःला वाङ्मयीन आविष्कार मिळविण्याची धडपड त्याला क्वचितच करावीशी वाटते. रोजच्या व्यवहारांत मनमोकळी बडबड करणाऱ्या वऱ्हाडी व्यक्ती आपल्याला कितीतरी आढळतील; त्यांच्या प्रत्येक वाक्यांतहि अनेक अनावश्यक शब्दांची खैरात झालेली आढळेल. त्या ऐसपैस बोलण्यांत आणि खुल्या आवाजांत वऱ्हाडी मनाचा मोकळेपणा आपल्याला पदोपदीं जाणवेल. पण त्या मनाला आपलें महत्व वाटून, आपल्या भावनांना विशेष स्थायीस्वरूप देण्याची गरज क्वचितच वाटते कीं काय कोण जाणे! वऱ्हाडी माणसांचें आपल्या भूमीवर अतिशय प्रेम. आपला जमिनीचा तुकडा, आपलें गांव, आपली जमात यांच्या परिसरांतच त्यांचें सर्वस्व सांठवलेलें असतें. पण या आपल्या सर्वस्वाचें सौंदर्य सर्वांच्या नजरेसमोर उभें करावें, त्याला कलेचें अधिष्ठान मिळून त्याचें मूर्तीकरण व्हावें अशी महत्वाकांक्षा त्याला विशेष वाटत नसावी. अंतर्मुखता हा वऱ्हाडी मनाचा एक विशेष म्हणतां येईल. पण ती अंतर्मुखता स्वतःच्या जाणिवेसाठींसुद्धा क्वचितच शब्दरूप घेऊं पहाते.

या अवस्थेंत आतां बदल होणार अशीं कांहीं चिन्हें दिसूं लागलीं आहेत. परिस्थिति व मनोवृत्ति या दोहोंच्याहि दृष्टीनें बदल होत असल्याचीं चिन्हें दिसत आहेत. वऱ्हाडच्या भूमीला वाचा फुटूं लागली असें वाटण्याजोगे कांही आविष्कार वरचेवर आतां नजरेस येऊं लागले आहेत. शिक्षणाचा संस्कार जसजसा पसरत व झिरपत जात आहे, तसतशीं अबोल मनें बोलूं लागलीं आहेत. त्यांच्या जाणिवा अभिव्यक्ति शोधण्याइतक्या तीव्र होऊं लागल्या आहेत. त्यांचे आवाज गांवाची वेस ओलांडून पलीकडे पोचण्याइतके समर्थ होऊं लागले आहेत. श्री. बाबा मोहोड यांच्या या कविता-संग्रहांत अशाच एका आवाजाची लकेर कानीं पडेल. काव्य-रसिकांना ती अगदींच अपरिचित आहे असें नाहीं. त्यांच्या कविता वेगवेगळ्या मासिकांतून प्रसिद्ध झाल्या आहेत व आकाशवाणीवरहि ध्वनिक्षेपित झाल्या आहेत. १९५३ सालीं खामगांवला भरलेल्या विदर्भ साहित्य संमेलनांत त्या म्हटल्या गेल्या, तेव्हां वऱ्हाडच्या काव्य-भूमींत एक नवा, जातिवंत अंकुर उगवलेला आढळून आल्याचा आनंद

रसिकांना झाला होता. हा अंकुर केवळ यदृच्छया निर्माण झाला आहे, तो निसर्ग-निर्मित आहे आणि एखाद्या काव्य-कास्तकाराच्या लागवडींतला नाहीं, अशी सहज खात्री पटेल.

श्री. मोहोड यांचा जन्म, बालपण, शिक्षण आणि आज वास्तव्यहि अमरावती जिल्ह्यांतील माधान नांवाच्या खेड्यांतलें. कस्तुरबा ट्रस्टच्या कार्यामुळें आज त्या खेड्याचें नांव बऱ्याच सुशिक्षितांच्या परिचयाचें झालें आहे. पण आजपर्यंत माधान हें केवळ अकराशें लोकवस्तीचें, वऱ्हाडच्या अनेक दुर्लक्षित खेड्यांतलें आणि पारंपरिक जीवनाच्या, दारिद्र्याच्या व अज्ञानाच्या धुळींत लपलेलें एक खेडें होतें. मोहोडांचें घराणें पाटलाचें. घरीं थोडीशी शेती आणि वतन. बाबा हाच मोठा मुलगा. शाळेंत सहजासहजीं जाईल तेवढा जावो. पांचसहा वर्गांपलीकडे शिक्षण होण्याची कांही गरज नाहीं असें आई-वडिलांना वाटलें आणि त्यांनीं तेवढेंच होऊं दिलें. पण तेवढ्याच शिक्षणानें आणि-नियतीच्या प्रभावानें म्हणा--कस्तुरबा केंद्राच्या निमित्तानें माधानला आलेल्या कांहीं मंडळींच्या सहवासामुळें बाबाच्या जीवनाला वेगळें वळण मिळालें. अनेक दृष्टींनी तें पारंपरिक चाकोरींतून बाहेर खेचलें गेलें. त्यांच्या जीवनांत जें हें परिवर्तन घडून आलें त्याचें वर्णन त्यांच्या स्वतःच्याच शब्दांत वाचण्यासारखें आहे......

> ......माझें शिक्षणहि खेड्यांतच झालें...एक मात्र होतें. मी शाळेंत हुशार विद्यार्थी होतों. माझा नेहमीं पहिला नंबर असे. पण कविता सोडून. कवितेचें व माझें शाळेच्या आवारांत कधींच जमलें नाहीं. तिच्यासाठीं मीं अनेकदा शिक्षकांचा मार खाल्ला आहे. तरीपण इतकें मला आठवतें कीं, शाळेंत जें जें कांही मी चांगलें शिकत होतों तशा प्रकारचें आपणहि कांहींतरी लिहावें असें नेहमीं मला वाटत असे. मला वाटतें,—या वाटण्याच्या पोटींच माझी कविता साकार झाली असावी.
>
> माझ्या पहिल्यापहिल्या कवितांच्या जन्मकथा गमतीदार आहेत. वृत्त-छंदांचे नियम मला माहीत नव्हते. तेव्हां गोंधळी लोक जे पोवाडे खेड्यांतून गात असत त्याच चालीवर आणि त्याच दर्जाचें काव्य मी लिहीत असें. मात्र लिहिण्याची प्रेरणा इतकी जोरदार होती कीं,

अनेकदां मी झोपेंत कविता लिहीत असें. लिहिलेल्या कविता आपणच लिहिल्या हें माझें मलाहि खरें वाटत नसे. त्यावेळीं तर माझ्या आईवडिलांना माझी एकप्रकारें चिंता निर्माण झाली होती. ही कांहीतरी ' बाहेरची बाधा ' आहे असा त्या बिचाऱ्या भोळ्या आणि अशिक्षित जीवांचा समज झाला होता. त्यावेळीं माझें वय जेमतेम १४-१५ वर्षांचें होतें.

पुढें माझ्या जीवनांत योगायोगानें एका शहरी आणि सुशिक्षित व्यक्तीचा प्रवेश झाला. माझ्या काव्य-लेखनाला त्यांच्याकडून बरेंच उत्तेजन मिळालें.

अशाप्रकारें जवळ जवळ ५-६ वर्षें माझें नवीन कविता लिहिणें व जुन्या फाडून टाकणें सुरूं होतें. ५१-५२ पासूनच्या कविता बऱ्या वाटूं लागल्या म्हणून संग्रहीं ठेवल्या. त्यांतलि कांही कविता "पायवाट"मधून आज प्रकाशित होत आहेत.

मी कविता किंवा कथा लिहितों हें माझ्या आईवडिलांना माहीत नाहीं. सांगितलेलें त्यांना खरेंहि वाटणार नाहीं. वर्तमानपत्राचें देखील उभ्या आयुष्यांत दर्शन न झालेल्या त्यांना हें खरें तरी कसें वाटावें ? त्यामुळे मी आकाशवाणीवरील कार्यक्रमासाठीं किंवा एखाद्या कविसंमेलनासाठीं घरून बाहेर पडतों, तेव्हां " कांही कामासाठीं " असें त्यांना सांगावें लागतें.

माझ्या कवितेमागें माझ्या कांही जीवन-निष्ठा आहेत. ज्या समाजांत आणि परिस्थितींत मी जन्मलों त्या सर्वांच्या सेवेंत आपण मिणमिण जळणाऱ्या पणतीचें जीवन जगावें ही माझी आकांक्षा. तें जीवन जगत असतांना अनेकदां भावनांना धक्के बसतात. आणि मग त्याच कंपित भावनांचें रूपांतर कवितेंत होतें. माझी कविता जुनी आहे की नवी आहे हें मला अजून कळलें नाहीं. तें कळून घेण्याच्या प्रयत्नांतहि मी कधीं पडलों नाहीं. पण माझ्या भावनांशीं आणि जीवनाशीं इमान राखणारी ती माझी एक जीवसखी आहे असा तिच्याबद्दलचा विश्वास नेहमीसाठींच मला वाटत राहिला आहे...

माणसाचें व्यक्तित्व एकसंध असावें, त्यांत वेगवेगळे हवाबंद कप्पे नसावे,

माणूस कवि असला तरी कवीचें जीवन आणि त्याचें काव्य यांत सुसंवादित्व असावें, अशीं भोळसर मूल्यें आजहि कांही लोक बाळगतात. त्यांपैकीं मी आहें. बाबा मोहोड यांची कविता त्यांच्या जीवनांतून अंकुरली आहे, त्यांच्या जीवनाची साथी आहे. जीवनांतली अनुभूति टिपून, जपून ठेवणारी प्रेमळ शक्ति आहे. मला वाटतें, ती आपल्या आविष्कारानें सुखविणारीहि शक्ति असावी.

बाबा मोहोड यांच्या आजच्या काव्याचें स्वरूप त्यांच्या प्रारंभींच्या रचनेहून वेगळें आहे. भाववृत्ति व शब्दकळा या दोन्ही दृष्टींनीं तिच्यावर आधुनिकतेचा संस्कार झाला आहे. मात्र भजनें, पोवाडे या प्रकारांत रचनेचा जो प्रवाह आणि सुकरपणा आढळतो तो त्यांच्या काव्यांत अजूनहि आहे. त्या प्रकारासारखें त्यांचें काव्यलेखन भरपूर व त्वरित होणारें आहे. पण त्यांत आजच्या कवितेंतला नाजुकपणा आहे. निसर्गाशीं तादात्म्य, निसर्गसौंदर्य व खोल भावजीवन यांच्या एकरूपतेंतून निर्माण झालेली सुंदर प्रतिमासृष्टि हें त्यांच्या कवितेचें एक वैशिष्ट्य आहे. सूचकतेमुळें तिचें सौंदर्य अधिक खुलून दिसतें. खेडेगांवांतील दैनंदिन जीवनांत आपल्या अंतरींचा उमाळा व मनांतील आशय आणि संध्या–रजनीचें सौंदर्य, झाडें–झुडपें, पायवाटा यांचें व्यक्तित्व, यांचा संयोग घालीत त्यांची वृत्ति वावरतांना दिसते. ही वृत्ति कवीला आपल्या भोंवतालच्या समाजापासून वेगळें काढणारी आहे; आपल्या वेगळेपणाची–कदाचित् एकटेपणाची— जाणीव करून देणारी आहे. तर त्याचबरोबर ही इथली माती आपली आहे व या मातीच्या सेवेंत आपण राबणार......

जीव गुंतवुन इथेच सारा
ओतिन आतां हिरवी शाई
लिहिन इथें अक्षरें फुलांचीं
करायची इतकीच कमाई

हा निश्चय त्या समाजाशीं एकरूप करणारा आहे. या दुहेरी भाव-प्रवाहांवर, दुहेरी पण परस्परपूरक निष्ठांवर या कवितांतील जीवन आधारलेलें आहे, असें वाटतें.

बाबा मोहोड यांना आपल्या या पायवाटेनें पुष्कळ वाटचाल करायची आहे. पाचोळ्यानें उसासत आणि पथिकांच्या पावलांचे व्रण सोसत जाणाऱ्या या

वाटेला अंत नाहीं. ती थांबली तरच तिचा अंत व्हायचा. एवढा इशारा मात्र वेळींच घेणें अवश्य असतें. जें साधलें त्याच्या यशांत व त्याच्या सहजसिद्धींत गुंतून पडण्याचा मोह फार मोठा. त्यांतून आमच्या अल्पसंतुष्ट वऱ्हाडी मनाला तो मोह फारच आकर्षक. त्यापासून स्वतःला बचावण्याचें सामर्थ्य व जागरूकता बाबा मोहोड यांना लाभावी हीच रसिकांची इच्छा असणार.

मकरसंक्रांत   **कुसुमावती देशपांडे**
१९५७

* * *

एक पुरस्कार

महाराष्ट्रातील माधानचे क्षेत्र अत्यंत कसदार व सुपीक आहे. आधुनिक संत कै. गुलाबराव महाराजासारख्या अलौकिक पुरुषाला जिने जन्म दिला त्या मातीच्या कणाकणात तत्त्वज्ञान,सद्विचार आणि सत्काव्य यांची बीजे निसर्गतःच मिसळलेली असली पाहिजेत. त्याच मातीतून नुकताच बाहेर पडत असलेला हा एक नवीन ' मोड ' कोणाहि रसिकाचे लक्ष्य वेधून घेईल इतका तो कोवळा व नाजुक आहे. भोवतालच्या निसर्ग-रमणीयतेने त्याला वेड लावलेले आहे. आपल्या प्रीतीच्या सुंदर स्वप्नांत तो विशेष दंग झालेला दिसतो. जीवनाच्या उन्हाचे किरण त्याला स्पर्श करू लागले आहेत. पण त्याचे चटके अद्याप त्याला बसलेले नाहीत. तथापि इतरांना बसत असलेल्या चटक्यांची जाणीव त्याला हळूहळू होऊ लागली असल्याची चिन्हे दिसू लागली आहेत.

मराठी काव्यक्षेत्रात नुकताच उगवलेला हा ' मोड ' म्हणजेच श्री. बाबा मोहोड हे होत. गेल्या पाचसहा वर्षापासून ते काव्यलेखन करीत आहेत. या अल्पावधीत आपल्या चालीने त्यांनी मळवलेली पायवाट पाहिली म्हणजे कौतुक वाटते. श्री. मोहोड स्वभावाने अत्यंत शांत, नम्र व अबोल आहेत. राष्ट्रप्रेम व सेवावृत्ति त्यांच्या अंगी भिनलेली आहे. काव्यात्मता व रसिकता यांचा मेळ त्यांच्या ठिकाणी आढळतो. आज प्रसिद्ध होत असलेल्या 'पायवाट' या त्यांच्या कवितासंग्रहात या सर्वांचे सुंदर प्रतिबिंब पडलेले आढळून येते.

तारुण्यसुलभ प्रीतीने त्यांच्या या कवितेचा बराचसा भाग व्यापलेला आहे. ही प्रीति सात्त्विक, शुद्ध आणि म्हणूनच हृद्य आहे. तिचा आविष्कारहि रमणीय आहे. अमूर्ताला मूर्तस्वरूप देऊन समर्पक विशेषणांनी अवर्णनीय भाव वर्णन करण्याची जी शब्दकळा आज नवकाव्यात विकसित झालेली आहे तिचे प्रसन्न स्वरूप मोहोडांच्या काव्यात पहावयास सापडते. या प्रसन्नतेमुळेच कवीच्या अंतरंगापर्यंत रसिकाना जाऊन भिडता येते.

प्रीतीप्रमाणेच निसर्गाचीहि ओढ मोहोडाना विशेष आहे. 'कोवळा अंकुर' 'रस्त्याचा काठ' 'सावली' इत्यादि कविता याची साक्ष देतलि. आपल्या हळुवार भावना निसर्गाच्या माध्यमातून व्यक्त करण्याचे मोहोडांचे कौशल्य वाखाण्यासारखे आहे. त्यामुळेच त्यांच्या अनेक कवितातूनच त्यांची प्रीति व निसर्ग-प्रेम यांचे मधुर-मीलन झालेलें आढळते. त्यात त्यांच्या काव्यमय कल्पनांची भर पडल्यामुळे एकंदर कवितेच्या सरसरमणीयतेचा डौल वाढलेला दिसून येतो.

पण श्री. मोहोड यांची प्रतिभा केवळ या वैय्यक्तिक भावनेतच केंद्रित होऊन राहिलेली आहे असे नाही. भोवतालच्या युगप्रवृत्तीशीहि ती समरस झालेली आहे. या समरसतेतूनच 'होइल जेव्हां स्फोट अणूचा-' 'कौलारूच्या घरांत तुटक्या-' 'पापीण' यासारख्या कविता निर्माण झालेल्या आहेत. भोवतालच्या दुःखाने, अशांततेने त्यांचे हृदय पिळवटून निघालेले त्यात दिसते. मानवतेविषयीची सहानुभूति त्यात दग्गोचर होते. श्री. मोहोड यांचे जीवन जसजसे अधिक विशाल व परिपक्व होईल तसतशी ही सहानुभूति अधिकाधिक गाढ होऊन ज्या मातीतून ते जन्माला आले त्या मातीची व त्या मातीवर जगणारांची दुःखे ते अधिक अनुकंपेने गाऊ लागतील याविषयी मला शंका नाही.

श्री. मोहोड यांची रचना सफाईदार आहे. उत्तरोत्तर तिला स्वतंत्र ढाळ प्राप्त होऊन त्यांच्या या शैलीला आगळे वेगळेपण येईल असे मला वाटते. ते योग्य पायवाटेने मार्गाक्रमण करीत आहेत. त्यांचा व त्यांच्या कवितेचा असाच विकास होऊन दोघांनाहि मराठी काव्यक्षेत्रात मानाचे व अभिमानाचे स्थान प्राप्त होवो हीच इच्छा आहे.

धंतोली-नागपूर
१३-१-५७

वि. भि. कोलते

आणखी एक पुरस्कार

माधानचे माझे तरुण मित्र श्रीयुत बाबा मोहोड यांचा **'पायवाट'** हा कविता-संग्रह रसिक महाराष्ट्रासमोर येत आहे हें पाहून मला विशेष आनंद होत आहे...आतां त्या प्रसंगास तीन वर्षे होतील. श्री. मोहोड यांची 'पायवाट' ही कविता युगवाणींत आली होती. त्याच सुमारास मला पुण्याच्या महाराष्ट्र साहित्य परिषदेनें त्या वर्षांतील कवितांचें समालोचन करण्यासाठीं निमंत्रण दिलें होतें. त्या निमित्तानें मी निरानिराळ्या मासिकांचे त्या वर्षांतील अंक चाळत होतों. त्यांत ज्या अनेक कवितांनीं माझें लक्ष वेधून घेतलें आणि मन मोहून टाकलें, त्यांत श्री. मोहोड यांच्या त्या कवितेचा अंतर्भाव होता. माझ्या पुण्याच्या भाषणांत मीं त्या अविस्मरणीय व रमणीय कवितेचा आर्जवून उल्लेख केला होता. माझें तें भाषण सह्याद्रींत आलें आहे. परंतु हा वेळपावेतों माझी व मोहोड यांची ओळखदेख अथवा गाठ-भेट नव्हती. एकोणवीसशें त्रेपनच्या डिसेंबरांत खामगांव येथें विदर्भ साहित्य संमेलनाचें अधिवेशन होतें. त्याला मोहोड उपस्थित होते. त्यांत त्यांची व माझी ओळख झाली. आणि नंतर ते माधानला व मी अमरावतीला असल्यामुळें त्यांच्या व माझ्या अनेकवेळां बैठकी झाल्या. एकदोनदां मी परिवारासह माधानला जाऊनहि आलों. आणि आतां ते ज्या ज्या वेळीं नागपुरला येतात त्या त्या वेळीं माझ्याकडे आल्याशिवाय माधानला माघारीं जात नाहींत.

मोहोड यांच्या कवितेचा चेहरामोहरा प्रचलित पद्धतीशीं जुळतामिळता आहे. परंतु तिची बोलचाल सर्वस्वीं तिचीच आहे. मळलेल्या मागानें मागोवा घेत जाण्याचा तिचा स्वभाव नाहीं. तिची पायवाट वेगळी आणि निराळी आहे. तिच्या वागण्यांत नागर आणि ग्रामीण जीवनांतील सुंदर अतएव स्वीकरणीय आचारांचा मोठा मनोहर मिलाफ झाला आहे. त्यांच्या रंगदार आणि ढंगदार सूक्ष्म छटा त्यांच्या कवितांत सर्वत्र उमटल्या आहेत. त्या भडक नाहींत, उजळ आहेत. कारण त्या रेखाटणाराचा हात हळुवार आहे आणि म्हणूनच त्यांचें दर्शन प्रसन्नकारक झालें आहे.

मोहोड ग्रामीण खरे आणि तेथल्या जीवनाचे संस्कार त्यांच्या मनावर व लेखनावर आहेत हेंहि खरें. परंतु त्यांचें लेखन उबलेलें किंवा उबगलेलें नाहीं.

त्यांत पाणोठ्यावरला अथवा वावरांतला ठराविक ग्राम्य प्रणय, तो करण्यांत धन्यता मानणारा नाटकी घरधनी व त्याची विटकी कारभारीण, त्याच्या मागेंमागें वागडणारा तोच मोत्या आणि तीच पवळी व उंच वाढलेल्या भरघोंस पिकांचीं तीं कंटाळवाणीं वर्णनें यांचा पूर्णतया अभाव आहे. त्याचप्रमाणें तिच्यांत मुद्दाम खेडवळ बोली वापरण्याची वेडगळ टूमहि नाहीं. भाव हाच तिनें प्रमाण मानला आहे आणि त्याच्याच प्रेरणेनें तिच्या हालचाली होत आहेत. म्हणूनच ती जातिवंत व जिवंत वाटत आहे.

मोहोडांवर इंग्रजी भाषेचे व वाङ्मयाचे संस्कार झालेले नाहींत. परंतु त्यांच्या अनेक कविता इंग्रजी कवितेंतील पेस्टॉरल् (Pastoral) च्या स्वरुपाच्या आहेत. पेस्टॉरलला आपल्याकडे ' ग्रामगीत ' हें नांव देण्यांत आलें आहे. या प्रकारच्या गीतांत प्रामुख्यानें ग्रामीण जीवनाचें उठावदार चित्र रेखाटलेलें असतें. अशा प्रकारच्या इंग्रजी गीतांत बहुधा धनगरांच्या भावनांना तोंड फोडलेलें असतें. आणि हिरव्यागार कुरणांच्या वर्णनांना स्थान दिलेलें असतें. या भावनांचा व वर्णनांचा आरोप कुणातरी टिमोथी किंवा टायटसवर केलेला असतो. आपल्या देशाच्या परिस्थितीप्रमाणें बदल म्हणून धनगरांच्या जागीं गोमा व डोमा हे किसान आणि कुरणांऐवजीं वावरें येतात. मोहोड यांनीं या प्रकाराचा अवलंब तंतोतंत केलेला नाहीं. परंतु त्यांच्या कवितेंत मधून मधून जो निर्मळ व निरागस भावाचा प्रत्यय येतो आणि तींत खेड्यांतील देखाव्यांचीं जीं पार्श्वचित्रें असतात, त्यांचें दर्शन घडलें म्हणजे पेस्टॉरलची आठवण झाल्याशिवाय राहात नाहीं. मोहोडांची सर्वच कविता भावगीतात्मक आहे. तेव्हां तिच्यांत विशुद्ध ग्रामगीतांचा आढळ शक्य नाहीं परंतु कांहीं बाबतींत जें साम्य आढळतें तेवढेंच येथें लक्षांत घेतलें आहे.

मात्र इंग्रजी कवितेंतील इडिल् (Idyll) हा प्रकार तिच्यांत बऱ्याच प्रमाणांत दृष्टीस पडतो. इडिल्चें अद्यापि मराठी नामकरण झालेलें नाहीं. या प्रकारांत चित्रमय दृश्याचें–विशेषतः एखाद्या निसर्गसुंदर भू-भागाचें हुबेहूब वर्णन असतें. अशीं अनेक वर्णनें मोहोड यांच्या या कवितासंग्रहांत इतस्ततः विखुरलेलीं आहेत. मोहोडांना इंग्रजीचें ज्ञान नसल्यामुळें अर्थातच तीं त्यांच्याकडून अजाणतेपणीं उतरलीं आहेत. तीं सर्वच आकर्षक आहेत. त्यांच्या कवितेचा स्वतःचा असा हा एक विशेष म्हणतां येईल.

मोहोडांच्या बहुतेक कविता भाव-गीतात्मक व आत्मलक्ष्यी आहेत. हाताच्या बोटांवर मोजण्याइतक्या कांहीं कविता सामाजिक जीवनाला स्पर्श करणाऱ्या आहेत. त्याला कारण कदाचित् त्यांचें व्यावसायिक वातावरण असावें. ग्रामोद्धारार्थ प्रस्थापित झालेल्या एका विकास-केंद्रांत ते समाज-सेवक या नात्यानें कार्य करीत आहेत. तेव्हां साहजिकच ते संस्कार घेऊन त्यांच्या त्या कविता बाहेर पडल्या असाव्यात. परंतु त्यांचा स्वभावसिद्ध ओढा आत्मलक्ष्यी कविता लिहिण्याकडेच आहे यांत शंका नाहीं. आणि त्यांच्या याच प्रकारच्या कविता हृदयंगम आहेत.

मोहोडांच्या आत्मलक्ष्यी कविता जशा भाव-मधुर तशाच सुंदर आहेत. त्या सुंदर होण्यास एक बलवत्तर कारण आहे. तें असें कीं, त्यांच्या कल्पनाशक्तींत व अभिव्यक्तींतच एक प्रकारची चारुता आहे.........

पाचोळ्याच्या शय्येवर
तेज सांडती काजवे
थकलेली पायवाट
ढाळी स्वप्नांत आसवें

अशी सहजस्फूर्त परंतु विरळा कल्पना जेव्हां त्यांच्या कवितेंत गोचर होते; किंवा......

संध्या घेउनि पाय उराशीं
पसरत होती पंख धरेवर

अशी रूपकाशीं सदृश असणारी सरस अभिव्यक्ति जेव्हां कानावर पडते तेव्हां त्यांच्या वाणींत आणि लेखणींत कांहींतरी अद्भुत जादू आहे असा संशय आल्याशिवाय राहात नाहीं !

श्री. मोहोड यांचा तारा नवोदित आहे. तो उदित झाला नाहीं तोंच त्याच्या प्रभेची जाणीव होत आहे. कालांतरानें ती प्रभा सर्वत्र प्रसार पावून आपला प्रभाव पाडल्याशिवाय राहणार नाहीं अशी माझी पक्की खात्री आहे.

श्रीधरसदन-श्रद्धानंदनगर
नागपूर-अजनी
३-१-१९५७

भवानीशंकर पंडित

* * *

माझे चार शब्द

'पायवाट' या कवितेपासून माझ्या कवितेला खरीखुरी सुरुवात झाली. ही कविता मीं १७ आगस्ट ५३ ला लिहिली आणि ऑक्टोबर ५३च्या 'युगवाणींत' ती प्रकाशित झाली. त्यानंतरच्या काळांत मीं बरीच कविता लिहिली. त्यांतील कांही कवितांचा हा पहिलावहिला संग्रह '**पायवाट**' या नांवानेंच आज प्रसिद्ध होत आहे.

माझ्या कवितेचें स्वरूप आणि वैशिष्ट्यें अजूनहि मला कळलीं नाहींत. तरी पण तिच्याकडे आणि तिच्या निमित्तानें माझ्याकडे महाराष्ट्रांतील अनेक नामवंतांनीं व रसिकांनीं कुतूहलानें, आशेनें आणि स्नेहानें पाहिलें आहे. त्या सर्वांचें तें थोर प्रेम आज विनम्रतापूर्वक मी स्मरण करीत आहें.

सौ. विमलाताई देशपांडे एम्. ए., प्रा. कुसुमावतीबाई देशपांडे, बी. ए. (ऑनर्स), डॉ. वि. भि. कोलते, एम्. ए. पीएच्. डी. आणि प्रा. भ. श्री. पंडित, एम्. ए. या सर्वांनीं या संग्रहाच्या प्रकाशनाकडे इतक्या कौतुकानें लक्ष पुरविलें आहे कीं, त्यांपैकीं कुणाच्याहि आठवणीनें माझ्या डोळ्यांत आज कृतज्ञता उभी राहते. मात्र कुणाचे आभार मानून मोकळा होण्याची माझी इच्छा नाहीं. जन्मभर त्यांच्या ऋणांत बुडून रहावें एवढेंच एक माझ्या मनांत आहे.

'**महाराष्ट्र प्रकाशन** अमरावती' या विदर्भांतील नवोदित संस्थेचे उत्साही तरुण संचालक श्री. प्र. दि. बेदरकर व त्यांचे मित्र श्री. पुं. ना. देशमुख या दोघांच्या आपुलकीविषयीं मी काय लिहूं ? त्यांच्या मजविषयींच्या स्नेहभावनेमुळेंच माझा हा पहिला काव्यसंग्रह प्रकाशांत येत आहे.

मंगलधाम, माधान
जि. अमरावती
२६ जानेवारी ५७

बाबा मोहोड

* * *

अनुक्रम

पायवाट १
लाजरी ग प्रीत माझी ३
कोंवळा अंकुर ५
मनांत येतें ८
अनामिक वाटसरा– १०
गिरणींत १२
जीवन जळतें ! जीवन जळतें ! १४
रस्त्याचा काठ १५
येशिल तर– १८
उघडी लाज २०
आहों तूं मी दूरदूर २२
सावली २४
तेंच कल्पांताचें गीत २७
गुढ्या तोरणें उभारूं २९
इशारा ३१
आई ३३
तुझ्या प्रतीक्षेंत सखे ३५
ये पंखांनीं तोडित पाणी ३७
मातीची आकांक्षा ३८
मंदिरांत– ४१
उतरतें लिंबलोण ४३
हिरवी लहर ४५
अंगणींचा पारिजात ४७
पावन वारा ४९
शुक्राची चांदणी ५१
नको परतून लावूं ५३
प्रीत ५५
एकला चालला ५७
विस्मृतीच्या पंखाआड ५९
होइल जेव्हां स्फोट अणूचा– ६१

हाय आज पण– ६४
जा रे आज विसरून ६६
घन उन्हाचे वर्षती ६८
पडका वाडा ७०
गाडी थांबली दारांत ७२
पणती ७४
श्रावणींच्या ओल्या घनीं– ७६
कळेच ना ७८
आज थांबलें थांबलें ८०
आणि त्याच क्षणिं ८१
आज जाहला उशिर जरासा ८३
संपलें जीवन ८६
'कौलारू'च्या घरांत तुटक्या– ८९
पापीण ९१
सुकलें पान ९३
आतां ९४
स्मशानांतला पत्थर ९५
शपथ तुला ९६
तेव्हां आणि आतां ९७
हातीं पाळण्याची दोरी ९९
मातींतला किडा १००
वाट तुझी १०२
वठला वृक्ष १०३
नव्हतें माहित– १०५
दूर किती लपलीस जरी तूं १०७
पहाटच्या स्वप्नासम– १०८
अशीच होती– ११०
खिन्न उदास मनानें— १११
हळूच येतें | कमाई ११२

मराठी ... ग्रंथ संग्रहालय
दा. क्र. ८३९९
शाखा

पायवाट

थकलेली पायवाट
पाचोळ्यांत विसावली
आभाळाच्या भाळावर
यामिनीस नीज आली

चांदण्याचें निःश्वसित
ओथंबलें तृणावर
आणि रातराणीवर
फुले चंदेरी बहर

करी वठला पिंपळ
वाऱ्यासवें हातवारे
आणावया आकाशींचे
धरेवर निळे तारे

पाचोळ्याच्या शय्येवर
तेज सांडती काजवे
थकलेली पायवाट
ढाळी स्वप्नांत आसवें

'वक्षावर उठलेले
पथिकांच्या पाउलांचे
व्रण कधीं प्रभुराया
आहेत हे मिटायाचे ?'

उभी तिच्या देवापुढें
थकलेली पायवाट
इतक्यांत प्रभातीचें
शिंग वाजवी कुक्कट

स्वप्न-भंग होई तिचा
प्रभा फाके गगनांत
पथिकांची रीघ लागे
दूर दूर क्षितिजांत

थकलेली पायवाट
उसासते पाचोळ्यांत
पथिकांच्या पाउलांचे
व्रण उठती उरांत

माधान;
१७-८-५३

लाजरी ग प्रीत माझी

लाजरी ग प्रीत माझी
लाजरीच्या रोपापरी
तूंच घेई ओळखून
कशी तरी; कधीं तरी

काळसर तिमिरांत
भयभीत शुक्रतारा
भीतभीतच मांडतो
निळ्या तेजाचा पसारा

साकारते मूकपणें
त्याची हलकेच प्रीत
तारकांच्या बाजारांत
उमलतें नवें गीत

प्रीत लाजरी शुक्राची
येते जेव्हां आकारांत
स्वप्नें खेळतात निळीं
भारावल्या पापणींत

घोंघावते श्रवणांत
पाखरांची किलबिल
नव्या धुंदींत वाहतो
मस्त सुगंधी अनिल

आणि त्याच्या स्पर्शांतून
अंग माझें शहारतें
लाजरी ग प्रीत माझी
प्रकाशांत मिसळते

अशी माझी प्रीत सखे
लाजरीच्या रोपापरी
तूंच घेई ओळखून
कशी तरी कधीं तरी !

माधान;
१९-३-५३

कोंवळा अंकुर

अंगांत दाटल्या
वस्त्राच्या समान
मातीचा पडदा
बाजूला सारून
वाऱ्यानें घातली
मायेची फुंकर
बीजाच्या गर्भात
हासला अंकुर

अंकुर कोवळा
बाहेर डोकावे
जगांत गल्बला
खाई हेलकावे
लालसा नाचते
विश्वाच्या नयनीं
नम्रता हासते
अंकुराच्या पानीं

एकाच्या गीतांत
वैराचें स्पंदन
एकाच्या स्मितांत
प्रीतीचें जीवन
एकाची पालवी
जगास हासवी
दुज्याचा व्यापार
व्यथेस रडवी

अंकुर कोवळा
मायावी जगांत
आकांक्षा उमले
तयाची गंधांत
भूमीच्या गर्भांत
पाऊल स्थिरावे
नभांत ध्येयाची
तारका विसावे

कोवळ्या अंकुरा
तूंच रे विसावा
थकल्या भागल्या
उबगल्या जीवा
व्यथेंत हासतें
तुझें जें जीवन
त्याचेंच करीन
नेहमीं पूजन

माधान;
९-७-५३

मनांत येतें

मनांत येतें—
बिजली होउनि
अंधाराला उजळ करावें
वर्षर्तूच्या सरी होउनी
तृषित धरातल
भिजवित जावें !

मनांत येतें—
वादळ होउनि
ताठ तरूंचा गर्व हरावा
प्रभात-वारे कधीं होउनी
फुलांफुलांतिल
गंध लुटावा !

मनांत येतें—
कोकिळ होउनि
तरल कोवळीं गीतें गावीं
हिरवें होउनि पान तृणाचें
दंव-बिंदूशीं
प्रीत करावी !

मनांत येतें—
बीज होउनी
भूमीच्या गर्भांत रुजावें
अंकुर होउनि हिरवापिवळा
कृष्ण धरातल
हरित करावें !

मनांत येतें—
गीत होउनी
जीवनांत संगीत भरावें
श्वास होउनी कधीं कळ्यांचे
सु गं धी त
जगतास करावें !

माधान;
२३-६-५३

अनामिक वाटसरा–

विसावलें निशागीत
रातराणी उमलली
दारीं माझ्या वाटसरा
तुझीं पाउलें वाजलीं

कारलीची दाट वेल
गीत गाई वाऱ्यासवें
पेंगुळले तिच्यावर
निळे तांबडे काजवे

मखमली पटावर
तारकांचा खच पडे
व्याकुळल्या हृदयांत
हुरहूर धडधडे

उन्मादाची शिरशिरी
अंगावर शहारली
दाहक या जाणिवेंत
प्रीत माझी बहरली

वहरली प्रीत माझी
जीव भांबावला पण
अतृप्तींत आसावला
शरीराचा कणकण

अनामिक पथिका रे !
तुझी पारध्याची जात
मारूं नको बाण असा
सुरी तुझ्या नयनांत

बावरली हरणी मी
सरावला पारधी तूं
अनामिक वाटसरा
सांभाळून रे परंतू !

माधान
१०-५-५३

गिरणींत

हात नेउनी उंच धुराचे
शीळ घालते कर्कश गिरणी
व्याकुळलेला मानव धावे
उदासलेल्या रस्त्यावरूनी

धगधग धगधग आंत चालली
यंत्रें फिरती गरगर गरगर
उदास रस्ता पुढें धावतो
झांपड ये उघड्या डोळ्यांवर

आणि फाटकावरती होतीं
पिचलीं फुटलीं जमा हाडकें
हिरव्या माशा घों घों करिती
जीवन होउनि सडकें कुजकें

धगधग धगधग आंत चालली
फाटकावरी निव्वळ गडबड
यंत्रें तिकडे फिरती गरगर
उरांत चाले इकडे धडधड

शीळ वाजतां दुसरी कर्कश
हवेंत तिथल्या विरे उसासा
अंग टाकते धरणीवरतीं
आतुरलेली विकल पिपासा

सरे तितिक्षा जीर्णास्थींची
गर्दी दुसऱ्या क्षणीं ओसरे
धूर नेसल्या वृक्षावरचें
थरथरणारें पान भिरभिरे

उभा मूक मग मानव राहे
समोर त्याच्या यंत्र गरगरे
उदास नजरेपुढें नाचती
विवस्त्र घरचीं रांडापोरें !

माधान;
२८-८-५३

रस्त्याच्या काठाला
पेंगलें जीवन
भिजल्या धरेला
देत आलिंगन
मुखावर आशा
उमले किंचित
पेंगलें जीवन
हासलें स्वप्नांत

धूसर तेजांत
गोपुरें हासलीं
गुलाबी पहाट
नभांत फुटली
जागलीं पाखरें
फां द्यां फां द्यां व र
हवेंत विरले
भैरवीचे सूर

रस्त्याच्या काठचें
जागलें जीवन
श्वासांत वाढलें
कातर स्पंदन
स्वप्नींच विरली
आशा स्वप्नांतली
उदास निराशा
एकटी उरली

रस्त्याच्या काठचा
माणूस उघडा
वाजवील केव्हां
क्रांतीचा चौघडा
रस्त्याच्या काठच्या
दुबळ्या मानवा
रुद्राचें रूप तूं
घेशील केधवा ?

माधान;
४-९-५३

येशिल तर—

येशिल तर ये—
मध्यरात्रिंच्या
पंखावरती स्वार होउनी
गूज प्रीतिचें निळें तिथें मग
हळूंच घेऊं आपण उकलुनि

येशिल तर ये—
बिजली होउनि
भिजलें थिजलें उजळित जीवन
उष्ण कापऱ्या श्वासांमधुनी
हंसवित अपुलें अपुरें मीलन

येशिल तर ये—
सोबत घेउनि
नीरव गंधित पहाट-वारा
अर्धोन्मीलित माझ्या नयनीं
छेडित ये प्रीतीच्या तारा

येशिल तर ये—

मध्यरात्रिंच्या
स्वार होउनी पंखावरतीं
कळींत निजल्या गंधावरतीं
हसवूं आपण अपुली प्रीती !

माधान;
११-१०-५३

उघडी लाज

पाय घसरुनी रस्त्यावरतीं
पडली लाज उताणी
कोसळलें वळवाचें पाणी
गगनांतुन सैतानी

रेघ ओढते चंचल बिजली
जलदाच्या फलकावर
‘ सुकलें जीवन चिंब व्हायचें ’
हळूच उललें अक्षर

अन् लज्जेच्या हृदयामधली
हसली पिवळी माती
कुठें तरी खोलांत डंवरलीं
म्लान तृणाचीं पातीं

डोक्यावरती जलद जांभळे
माती पायाखालीं
कणाकणाची जीवन-आशा
फुले तृणाभंवतालीं

वसन फाटकें, विटकी मुद्रा
ठिसूळ उघडी काया
नयन-पाखरें शोधुं लागलीं
कुठें जराशी छाया

रस्त्यावरुनी धावत सुटलें
गढूळलेलें पाणी
उघडी लज्जा तिथेंच अजुनी
होती पडुन उताणी

पुरे प्रभू रे विटंबना ही
उघड्या रस्त्यावरतीं
कुठेंतरी गर्भांत तिच्या दे
फुलूं उद्यांची क्रांती !

माधान;
५-८-५३

आहों तूं मी दूर दूर

सखे तुझ्या ग स्मृतीनें
भरोनिया आला ऊर
आणि मलिन-मनीषा
तिथें माजवी काहूर

यामिनीच्या अंकावर
खेळणारा शुक्रतारा
हळूंहळूं प्रकाशांत
घेत आहे ग निवारा
छाया तयाची सांवळी
हृदयांत सामावली
आणि तुझी स्मृति सखे
मला अकस्मात झाली

मीलनाच्या धुंदींत ग
शर्वरीच्या कंठांतील
आलोकाच्या सागरांत
बुडे तारका विलोल
धुंद क्षितिजांत आतां
दिसे निशा भयानक
आणि तुझी स्मृति सखे,
मला होई अचानक

उशाखालतींच होतीं
तुझीं सारीं प्रेमपत्रें
हृदयांत आणि होतीं
मधु-मीलनाचीं चित्रें
मधु-मीलनाचीं चित्रें-
भावनेस आला पूर
तोंच झाली स्मृति सखे,
आहों तूं मी दूर दूर !

चांदूर बाजार;
३१-१२-५०

सावली

झाडाच्या बुंध्याशीं
पेंगली सावली
पेटल्या उन्हाच्या
भोंवतीं मशाली
जळत्या वायूचा
कातर उसासा
कापीत चालला
क्षितिजाची रेषा

फांदीच्या गर्भांत
कोवळी पालवी
जी व न सं गी त
लयींत चालवी
पंखांच्या उबेंत
पेंगलीं पाखरें
वर्षती वरून
उन्हाचे निखारे

७३८२३ काव्य
१८७३ ४-३-६९

झाडाच्या बुंध्याशीं
इवली सावली
श्वासांत कण्हत
बिचारी पेंगली
झिंगलें जीवन
भंगल्या दुपारीं
धगींत विरल्या
संगीत लहरी

बिचारी सावली
कण्हते धगींत
फांदींत उमले
जी व न सं गी त
नवीन आकांक्षा
नवीन जीवन
नवीन पालवी
नवीन दर्शन

पेटली दुपार
हळूंच सरली
विझले निखारे
धग ओसरली
हासली सावली
संध्येच्या रंगांत
जीवन जागलें
फांदीच्या गर्भांत

जागलें जीवन
फुलला मोहर
रानांत नाचली
गंधाची लहर
फळली तपस्या
वेदना मिटली
बुंध्याच्या कुशींत
सावली हासली !

माधान;
४-१०-५३

तेंच कल्पांताचें गीत

कल्पांताचा झंझावात
सोसाटला सभोंतालीं
आणि क्षितिजापल्याड
गेला प्रीति - अंशुमाली

तेंच विरह - क्षितिज
ज्याच्या काळ्याकुट्ट रेषा
भंगवाया स्वप्न माझें
घेती प्रकाशाची नशा

नशेमाजीं धुंद सारे
गाती कल्पांताचें गति
मला अंधारीं सोडून
तूंही सामावली त्यांत

तुझे सारे गीत–नाद
ऐकतात माझे कान
जातो काजव्यांचा थवा
दृष्टीपुढें चकाकून

अंधारल्या नेत्रांपुढें
तुझी अंधुक प्रतिमा
पुन्हा दृग्गोचर होते
उल्लंघून साऱ्या सीमा

आणि तुझ्या ओठांतून
हलक्याशा आवाजांत
येतें माझ्या कर्णपथीं
तेंच कल्पांताचें गीत !

माधान;
१७-८-५०

गुढ्या तोरणें उभारूं

तारकांनीं फुललेल्या
पारिजातकाच्या वर
कुणीं तरी फेकियला
विषुव - वृत्ताचा दोर

आणि त्याच्या हिंदोळ्यांत
बसविली वसुंधरा
आहे झुलवीत तिला
रोज कौतुकानें वारा

उगवत्या अरुणाच्या
कनकाच्या किरणांनीं
फुलतात रोज तिच्या
अधराच्या कमलिनी

येतें त्यांतून बाहेर
तिच्या जीवनाचें गीत
साथ देई त्या गीतास
विहंगमांचें संगीत

आज आहे त्या सतीचा
वाढदिवस मंगल
गुढ्यातोरणें उभारूं
आणि भूषवूं भूतल !

येसूर्णा;
१९५२

इशारा

नको तुझें आलिंगन
नको मला तुझी प्रीत
नको नको तुझा स्नेह
नको तुझें गोड गीत

नको माझ्या हृदयांत
ठेवूं तुझी हुरहूर
नको तुझ्या हृदयांत
माझें पिसाट काहूर

नको तुझ्यामाझ्या गालीं
तांबुसले संध्यारंग
नको होऊं मीलनाच्या
चंदेरी स्वप्नांत दंग

हृदयींच्या सतारीचे
नको वृथा तार छेडूं
व्याकुळल्या भावनेस
विव्हळत नको सोडूं

तुझी माझी प्रीत सखे,
   नको आणू आकारांत
      नको मीलनाचें गीत
         पुन्हा आणू अधरांत !

माधान;
२-११-५३

आई

दगडावर मी दगड मांडतों
आई म्हणते–'उगिच कशाला?'
तिला न माहित या दगडांनीं
चढविन मी मजल्यावर मजला

रागवते माझ्यावर आई
दादाची मी घेतां झारी
कसें तिला तें कळतच नाहीं
इवला मज व्हायचें फुलारी

लहानग्या अमुच्या बाळयाला
मांडीवर मी जेव्हां घेतों
उगिच आइचा त्याच्यासाठीं
जीव खालचा वरतीं होतो

पेन घेतली बाबांची तर
हिसकावुन ती क्षणांत घेते
कधीं तिला पण कळलें नाहीं
लिहायची मज कविता असते

तिला न माहित मीही होइन
तिच्या सारखा जेव्हां 'आई'
असाच रागाविन सगळ्यांना
सोडणार मग तिलाहि नाहीं !

माधान;
२०-१२-५६

तुझ्या प्रतीक्षेंत सखे

पाजळून दीपज्योत
भोंवतींच्या काळोखांत
तुझ्या प्रतीक्षेंत सखे,
कंठीत मी आहें रात
तारकांचा लपंडाव
नाहीं चुकून पाहिला
तुझ्या भाव-चिंतनांत
जीव माझा रमविला

अर्धी रात उलटली
पथ आतां विसावले
नगरींचे सारे दिवे
पथिकांनीं मालवले
झोपलें हें चराचर
भोंवतींच्या काळोखांत
तुझ्या प्रतीक्षेंत सखे,
कंठीत मी आहें रात

लोटतांच कांहीं काळ
जागतील लाख दिवे
नव्या दिसाचें येईल
जगावर तेज नवें
चराचरीं संचरेल
नवें निराळें जीवन
पथिकांची लांब रांग
विहरेल पथांतून

–आणि एकटा मी येथें
बसूनिया असाच गे
तुझ्या प्रतीक्षेंत सखे
गुंतवीन सारे धागे

विरूळपूर्णा;
ऑगस्ट ५२

ये पंखांनीं तोडित पाणी

ये पंखांनीं तोडित पाणी
सागरांतलें निळया नभाच्या
मिटव वेदना दयाघना
व्याकुळलेल्या मानवतेच्या

लाट उसळली दुर्भिक्षाची
न्याय संपला सरली प्रीती
दाण्यादाण्यास्तव अन्नाच्या
संकट आलें प्राणावरतीं

झोंपडींत रंकाच्या तुटक्या
मुख-दुर्बल आत्म्यांची सेना
कण्हते, रडते, करिते क्रंदन
ये मिटवाया त्यांची दैना

ये पंखांनीं वल्हवित वल्हवित
दूरत्वाचें कापित पाणी
करस्पर्शानें तुझ्या हसूं दे
व्याकुळलेला मानव प्राणी

करजगांव;
८-२-५३

मातीची आकांक्षा

युगायुगाची निजलेली मी माती
कुजलें जीवन माझें
रुजलीं बीजें माझ्या कुशींत
गंध साठले पोटीं
युग-पुष्पांच्या पाकळ्या अनंत
पेंगुळल्या अंकावर माझ्या
चिरशाश्वत शांतींत
अन् रक्षणांत त्या निद्रित सर्वांच्या
मीही निजलें, मीही कुजलें
थिजली माझी प्रीती
युगायुगाची निजलेली मी माती

बिजलीनें मज दिधला उजळा
वर्षेनें मज केलें चिंब
ताप दिला ग्रीष्मानें
प्रीतीहि मिळाली मला वसंताकडून
रंग मिळाला गंध मिळाला
रसहि मिळाले रूप मिळालें
भक्ति प्रीति श्रद्धा—
सगळेंच मिळालें मजला
नाहींच हासल्या तरीहि माझ्या राती
युगायुगाची निजलेली मी माती

न्हालें मी चंद्राच्या किरणीं
परीसलीं टिटवीचीं गाणीं
थारोळ्यांत रक्ताच्या भिजलें
शस्त्रांचे ऐकिले खणखणाट निजल्या निजल्या
तरीहि माझी अचल राहिली श्रद्धा
दूर राहिली भीति
युगायुगाची निजलेली मी माती

पण आज निराळे खग-रव पडले कानीं
झोप उडाली युगायुगाची
जोम नवा कणकणांत शिरला
तेज नवें, उत्साह नवा, नवी शिरशिरी
संचरली अंगांत
उचंबळली आकांक्षा बिजलीच्या वेगानें
आणि उजळल्या काळ्या राती
युगायुगाची निजलेली मी माती

भूकबळींच्या मूक वेदना
आज मिसळल्या माझ्या कणांत
पेटलें जीवन
धग असह्य झाली माझी मलाच
मारावी मिठी तापत्या सूर्यास
उद्धरावे, पेटवावे क्षुधितात्मे
याविण ना आकांक्षा
नाहींच कशाची क्षिती
राहीन सदा गरगरती
धगधगती
युगायुगाची निजलेली मी माती

हरदा;
५-५-५३

मंदिरांत

मंदिरांत ज्योत जळे
पाषाणाच्या मूर्तीपुढें
कुठल्याशा पतंगाची
त्याच्यावर प्रीत जडे

ज्योतीवर प्रीत जडे
जीवनाची राख होई
काळोखल्या तमांतही
मनीं हंसे नवलाई

निळ्या मखमलीवर
कोंदाटलें तेज निळें
अंधारल्या भूमीवर
एक प्रीति-गीत रुळे

पेंगुळता चराचर
स्वप्नीं हसे मध्यरात
क्षण एकच प्रीतीचा
विसावली दीप - ज्योत

पाषाणाच्या मूर्तीपुढें
प्रीत हसे तिमिरांत
कुणी सारंगिया छेडी
गीत नवें चांदण्यांत

मरणांत प्रीत हसे
जीवनांत जीव जळे
ज्योति-पतंगाचा भाव
ज्योति-पतंगास कळे

मंदिरांत ज्योत जळे
पाषाणाच्या मूर्तीपुढें
तिथें प्रीतीचें मीलन
नेहमींच असें घडे

माधान;
१३-४-५३

उतरतें लिंबलोण

नका मोडूं झोंप त्याची
लागे आतां कुठें डोळा
झोपेनेंच झालें बाई
फूल माझें चोळामोळा
माझें चिमणें लेकरूं
आहे पाखरासमान
नऊलाखाची दौलत
माझें भूषवी अंगण

याची इवली जिवणी
पाणीदार निळे डोळे
सदा नजरेसमोर
गोड निरागस चाळे
त्याची पाखराची बोली
पाखरास हांका मारी
पाखरेंही येती खालीं
एक घेऊन भरारी

काऊचिऊ बाळबोल
निघतात ओठांतून
' खाय दाणा पाणी पी रे
उडून जा भुरकन '
पाखरांसही ग बाई
मोडवेना त्याचें मन
माझ्या अंगणांत सदा
चा ले को की ल – कू ज न

पाखरांचा साजे राजा
माझा चिमणा वेल्हाळ
त्याला पाहतां पाहतां
झरझर जातो वेळ
बाई एकुलतें एक
माझें हेंच प्राणधन
माझ्या लाडक्यावरून
उ त र तें लिं ब लो ण

माधान;
१०-११-५२

हिरवी लहर

हिरव्या लहरीवर स्वप्नाच्या
तरळलीस तूं आज श्यामले
जीवन - वेलीवरचें अपुल्या
फूल प्रीतिचें खुदकन हसलें

तुझ्या उमलल्या अधर-पाकळ्या
युगायुगाचें फिटलें देणें
उन्मादक धुंदींत आणि मग
सहजच मिटलीं माझीं नयनें

एकच झाला स्पर्श तुझा पण
मिटल्या साऱ्या तीव्र वेदना
प्रकाश प्यालीं नयन-पाखरें
वरती करुनी अपुल्या माना

विसावलेल्या रस्त्यावरची
हलुच उडाली धूळ रुपेरी
तींत सिसळल्या नकळत माझ्या
तुझ्या गळ्यांतिल गीत-लकेरी

हवेंत विरलें गीत तुझें अन्
स्वप्नहि माझें हळूच मिटलें
परंतु एका क्षणांत सखये
युगायुगाचें देणें फिटलें !

करजगांव;
९-२-५३

अंगणींचा पारिजात

धुं दा व ल्या चांदण्यांत
मं दा व ली सांजवात
माझ्या अंगणांत सखे
बहरला पारिजात

थ क ले ल्या साउलीस
धरेवर आली नीज
बुंध्याआड काजव्याचें
लकाकतें निळें तेज

दंग चंदेरी स्वप्नांत
अवघें हें चराचर
उगीचच माझें होई
ऊर इथें खालींवर

स्प र्शा हू न उन्मादक
स्व प्ना हू न सुकुमार
फुले फुलोरा नवखा
पारिजातकाच्या वर

अं ग णीं चा पारिजात
उभा रुपेरी वेषांत
हाय दुर्दैव परंतू
तूं ग दूरच्या देशांत

माधान;
७-८-५३

पावन वारा

सणग थांबतें मागावरतीं
तुटतो धागा तुझा कबीरा
रामाच्या हलत्या शेल्याचा
तुला झोंबतां पावन वारा

हळूंच हलते तुझी पापणी
थरथरतीं अधरांचीं पातीं
गीत उमलतें त्यांतुनि नीरव
तेवुं लागते ' आतम-ज्योती !'

विश्व लोपतें वास्तव पुढचें
नवा उमलतो रम्य पिसारा
वीणेवरती तार बोलती
"सुन भइ साधो कहत कबीरा !"

मिटल्या नयनीं फिटते चिंता
तुटले सुटले धागे जुटती
पिकल्या दाढीच्या पडद्यांतुन
हासूं फुटतें ओठांवरतीं

युगायुगाची फिटते दैना
परतीरींचा दिसतो तारा
रामाच्या हलल्या शेल्याचा
तुला झोंबतो पावन वारा !

माधान;
२०-३-५३

६३८२३ दि: काव्य
१९७३ नों. दि. ४-३-६९
९२११

शुक्राची चांदणी

हलकेच आभाळांत
आली शुक्राची चांदणी
पेंगलेल्या काळोखाची
उघडवीत पापणी

ठसे तिच्या पाउलांचे
उमटले क्षितिजांत
आसू तिच्या लोचनींचे
पीत आहे पारिजात

वास तिचा गगनांत
श्वास खेळे अधांतरीं
धरेवर पैंजणांचे
नाद रांगतात परी

आभाळाच्या भाळावर
जग तिचें इवलेसें
अनोळखी किमया ही
लावी मानवास पिसें

आली शुक्राची चांदणी
हलकेच आभाळांत
विश्व उमललें नवें
तिमिराच्या वर्तुळांत

माधान;
९-१०-५३

नको परतून लावूं

तुझ्या दारांत मी आलें
नको परतून लावूं
तहानल्या हरिणीला
मृगजळ नको दावूं

तुझ्या उंबरठ्यावर
माप होतें भरलेलें
ओलांडून त्या मापास
केव्हांच मी आंत आलें

रहायचें जन्मभरी
मला तुझ्या घरींदारीं
करायची जन्मभरी
मला तुझी ताबेदारी

तुझ्या चाकरींत व्हावा
माझ्या आयुष्याचा क्षय
थोर याहून का कांहीं
माझें जीवनाचें ध्येय !

म्हणूनीच तुझ्या दारीं
धाव घेतली मीं आज
नको परतून लावूं
तुझ्या हातीं माझी लाज !

येसूर्णा;
२५-४-५२

प्रीत

हिरव्या तृणाच्या
मृदुल पानाशीं
ओतल्या निशेनें
आसवांच्या राशी
कोपऱ्यांत उभा
थर्थरे पिंपळ
खळाळे खालतीं
पाण्याचा ओहोळ
तांबडा प्रकाश
उधळी काजवे
निशेच्या कुशींत
काळोख विसावे

हळूच स्थिरावे
पाण्याचा ओहोळ
रूप त्यांत बघे
आपुलें पिंपळ
काजळलें विश्व
काजळली रात
रूप घे अंधारीं
पिंपळाची प्रीत

प्रीतींत शहारे
पिंपळाचें अंग
जळांत उठती
अनंत तरंग

इतक्यांत येई
कुठून वादळ
उन्मळून पडे
जळांत पिंपळ
एकच निःश्वास
उरे अंधारांत
आणि हो शांतता
दुसऱ्या क्षणांत
गोडशा धुंदींत
खळाळे ओहोळ
वक्षावर त्याच्या
विसावे पिंपळ !

माधान;
४-८-५३

एकला चालला

पु ढें च फेकीत
विशीर्ण पाऊला
ध्येयाच्या कुशींत
एकला चालला
एकला चालला
हाडांचा सापळा
उद्याच्या शांतीचा
साकार पुतळा

ए क टी लंगोटी
कटीला फाटकी
पा यां त रांगते
वहाण तुटकी
उ रां त नेहमीं
दीनांचा उमाळा
एकला चालला
हाडांचा सापळा
उद्याच्या शांतीचा
साकार पुतळा

आत्म्याची आकांक्षा
रेखींत स्मितांत
भु के ची या त ना
घेऊन उरांत
जी व न मू ल्यां स
द्यावया उजळा
एकला चालला
हाडांचा सापळा
उद्याच्या शांतीचा
साकार पुतळा

विकल व्यथेची
ऐकत चाहूल
जोमानें टा की त
पुढेंच पाऊल
महान क्रां ती चा
पिकवीत मळा
एकला चालला
हाडांचा सापळा
उद्याच्या शांतीचा
साकार पुतळा

माधान;
१५-१-५४

विस्मृतीच्या पंखाआड

विस्मृतीच्या पंखाआड
प्रीत माझी विसावली
मृगजळांत सरली
तृषा माझी आसावली

उभा पेटला पिंपळ
काजव्याच्या संगतींत
कळींतल्या गंधरेषा
गुदमरल्या कळींत

खडकाच्या वक्षावर
उसासली चांदरात
व्याकुळली दीपज्योत
तळांतल्या अंधारांत

राखेंतच विरमले
भावनेंतले निखारे
उधानल्या सागरांत
शिडांतून गेलें वारें

लपविलें दुःख सखे
मनांत जें आजवरी
प्रकट तें करायची
आहे अजूनही चोरी !

माधान;
१-१-५४

होइल जेव्हां स्फोट अणूचा

होइल जेव्हां स्फोट अणूचा-
अखिल धरेच्या उडतिल ठिकऱ्या
निखळतील ग्रहगोल बिचारे
फांदीवरच्या घरट्यांमधलीं
धुळींत मिळतिल खुळीं पाखरें
सरेल प्राणांतली उष्णता
विरेल पंखांतली भरारी
सांताचीं उघडून कवाडें
होइल सारी व्यथा फरारी
गर्भांत, दर्भांत
अणूंत, रेणूंत

उरेल निव्वळ कृतांत-तांडव
जिकडे तिकडे स्मशान-वैभव
होइल जेव्हां स्फोट अणूचा

होइल जेव्हां स्फोट अणूचा-
कुशींत घेउन अपुलें तान्हें
अबला मिटतिल ओलीं नयनें
हसेल विधवेच्या सूरांतुन
एकच तें मृत्यूचें गाणें
यमुनेच्या तीरावर कण्हतिल
व्यथेंत हाडें युगपुरुषाचीं
असह्य होइल त्या अस्थींना
विटंबना ही मानवतेची
पिचेल, फुटेल
जळेल, भंगेल

अखेर मानवतेची छाती
उरेल मानवतेची माती
होइल जेव्हां स्फोट अणूचा

होइल जेव्हां स्फोट अणूचा-
उरेल मानवतेची माती
परंतु त्याच्या किंचित आधीं
आप-आपल्या समाधींतुनी
उठून बसतिल ख्रिस्त नि गांधी
मानवतेचे दीप पुन्हा हे
संहाराचें पितिल हलाहल
उन्मत्तांना स्नेह-शांतिचा
प्रकाश देतिल प्रकाश देतिल
संतांचे, सतीचे
अश्रूच अखेर

बांध घालतिल प्रतिकाराचा
प्र ति का रा चा प्रतिकाराचा
होइल जेव्हां स्फो ट अ णू चा !

माधान;
१२-४-५४

हाय आज पण —

रस्त्यावरुनी याच एकदां
गेलों होतों आपण हांसत
ढगांत लपली संध्या तेव्हां
पाहत होती लाजत मुरकत

म्लान उन्हाच्या पिवळ्या रेषा
कलल्या होत्या मावळतीवर
अधांतरीं रेंगाळत होतें
दोन जिवांचें हळवें काहुर

थवे धुळीचे रस्त्यावरचे
चुकले होते अपुल्या वाटा
बाभुळिच्या जिव्हारीं होता
सलत नागडा उघडा काटा

संध्या घेउन पाय उराशीं
पसरत होती पंख धरेवर
पायवाट अन् खोलामधुनी
येत सारखी होती वर वर

हाय आज पण...मीच एकटा
मीच एकटा त्या रस्त्यावर
समोर माझ्या उजाड मोहळ
उरांत माझ्या दाहक हुरहुर !

माधान;
३१-१२-५३

.५.

जा रे आज विसरून

निळ्या आभाळाच्या खालीं
तुझ्या छायेंत बसून
घेतलेली आण-भाक
जा रे आज विसरून

भाव गोवून मनींचे
रचलेलें भावगीत
गाइलें मीं तुझ्यासाठीं
चांदण्याची शोभा पीत -
आणि साकारत प्रीत
तुझ्या कुशींत शिरून
घेतलेली आणभाक
जा रे आज विसरून

घोट तुझ्या ओठांतले
धालें आकंठ पिऊन
तुझ्या कोवळ्या स्पर्शांत
जागें राखलें जीवन
मृगजळांतले मोती
किती वेचून वेचून
घेतलेली आणभाक
जा रे आज विसरून

नाहीं उमललें तोंच
फूल मिळालें मातींत
नाहीं अंकुरली तोंच
गेली कोमेजून प्रीत
घातलेल्या उखाण्यांची
गेली रात ओसरून
घेतलेली आणभाक
जा रे आज विसरून !

माधान;
१३-१-५४

घन उन्हाचे वर्षती

घन उन्हाचे वर्षती
काळी तापवीत भुई
गेली केव्हांच विरून
भु ड ईं त को ल्हें कु ई

आंबेराईच्या मांजिऱ्या
झाल्या आंबट-चिंबट
सराईंत कोकिळेचें
गीत झालें तिऱ्हाईत

माना टाकून पानांत
गंध–रेषा विसावल्या
पाय पोटांत घेऊन
आल्या बुंध्याशीं सावल्या

घन उन्हाचे वर्षती
झाले धुळीचे निखारे
आज जीवन अस्थिर
दीन मल्ल बिचारें

घन उन्हाचे वर्षती
कळ संध्येच्या उरांत
आग जागणार आज
तिच्या निळ्या पदरांत

माधान;
१०-१-५४

भुडई–उन्हानें फाटलेली जमीन.

पडका वाडा

पिलों चांदणें मी शुक्राचें
गूज बोललों वाऱ्यासोबत
समोर माझ्या रोज उषेनें
आ का शीं ची लुटली दौलत

पुळ्यांत माझ्या अशींच हसलीं
मुकीं नेणतीं मुलें वासरें
उरांत माझ्या असेच शिरले
पि सा ट ले ले वा द ळ-वारे

धुंद चांदणें सप्तर्षींचें
गढूळल्या गगनांत वितळलें
तेज फाकलें क्षितिजाखालीं
त यां त मा झें जी व न ह स लें

मिठींत माझ्या रोज सकाळीं
रविकिरणांना मिळे विसावा
शीळ कुणाची इथें भिरभिरे
घु मे कु णा चा मं जु ळ पा वा

वैभव आहे तसेंच सारें
वरतीं तारे खालीं धरती
काळाच्या दाढेंत परंतू
निव्वळ उरली माझी माती!

माधान;
२३-१२-५३

गाडी थांबली दारांत

ओळखीच्या घुंघुरांचे
नाद रानीं निनादले
हृदयांत प्रतीक्षेनें
पंख वाई पसरले

हलकेंच लवंडली
लवनांत काळीमाती
आकाशांत उजळल्या
तारकांच्या लाख ज्योती

उफाळून आलें वर
उभ्या जवारीचें स्मित
झिंगलेलीं तृणपातीं
दंग दंवाच्या मिठींत

स्थिरावला समाधींत
अंगणींचा पारिजात
बहरली प्रीत त्याची
कळीकळीच्या गर्भांत

चांदण्याच्या पंखावर
तरळले धूलि-कण
यामिनीच्या कंकणांची
ओसरली किणकिण

गाडी चाले भरधाव
नाद विरे चाकोरींत
हुरहुरे जीव माझा
अनामिक जाणिवेंत

माहेरचा गार वारा
सासरची ऊब न्यारी
बावरल्या हरिणी गे
आतां यायचा शिकारी

आतां यायचा शिकारी
मनीं माझ्या चांदरात
ओळखीच्या घुंगुरांची
गाडी थांबली दारांत !

साधान;
१३-११-५३

पणती

मी मातीची इवली पणती
प्रीती माझी ज्योतीवरतीं
जीवन माझें तिळतिळ जळणें
असला नसला तिमिर उजळणें

आभाळाच्या निळ्या कोंदणीं
लाजत मुरकत जळे चांदणी
मुळिंच तिचा मज हेवा नाहीं
मी मातीची पणती बाई

गगनांतुन निखळूं दे तारा
अंधाराच्या छेडित तारा
रुचि न मला त्या झंकाराची
पणती मी इवली मातीची

उधळित असते वैभव विजली
तुडवित श्यामल घन मखमाली
राहिन परि मी नित मिणमिणती
इवली मी मातीची पणती

स्नेहाची मी नित संग्राहक
तेजाची निस्सीम उपासक
तेजच उधळिन मी भंवतालीं
मी मातीची पणती इवली !

माधान;
२९-१०-५३

श्रावणींच्या ओल्या घनीं–

श्रावणींच्या ओल्या घनीं
थिजलेल्या चांदण्यांत
एकटाच छेडतों मी
माझें विरहाचें गीत

पेंगुळती कुंद कळ्या
ओल्या हिरव्या पानांत
माझ्या शय्येवर परी
आसवांची बरसात

भारावले निळे ढग
काजव्याचें तेज पिती
हिरवळीवर लोळे
माझी व्याकुळली प्रीती

गळलेल्या सरींतून
दरवळे गंध निळा
ओठाबाहेर न पडे
माझा थकला उमाळा

सरीमागें सर येई
हिरवळ होई चिंब
कुठें तरी तरळतें
तुझें सखे प्रतिबिंब

श्रावणांत थिजलेल्या
भिजलेल्या चांदण्यांत
एकटाच छेडतों मी
माझें विरहाचें गीत

माधान;
११-४-५३

कळेच ना

चुकलेला थकलेला
पाईक मी तुझ्या दारीं
आहे माझ्या पंखांतली
जागी अजून भरारी

चांदण्यांचें तेज पीत
मध्य--रात ओसरली
वाऱ्यांतली ताऱ्यांतली
ऊब केव्हांच सरली

पाय पोटाशीं घेऊन
वृक्षातळीं आली छाया
धुक्याखालीं विसावली
धुंद चंदेरी किमया

क्षितिजाच्या वर्तुळांत
भिरभिरे गार वारा
भारावली प्रीत माझी
आहे शोधीत निवारा

आकाशाच्या वेलीखालीं
तारकांचा खच पडे
अ ना मि क जाणिवेंत
ऊर माझें धडधडे

विसावल्या दंव-रेषा
गारठल्या तृणाआड
पण अ जू न ही सखे
तुझें बंदच कवाड

कळेच ना निर्माल्यांत
पाहणार काय प्रीत
तु ट ले ल्या वी णें तू न
ऐकणार काय गीत

माधान;
२३-१२-५३

आज थांबलें थांबलें

जळे प्रीतीची दुपार
ओल्या पापणीच्या खालीं
उललेल्या डाळिंबाची
विरे ओठांतच लाली

उजाडल्या मोहल्लांत
चाले वाऱ्याचें कूजन
आज थांबलें थांबलें
तुझ्या प्रीतिचें पूजन

साधान;
२०-१-५४

आणि त्याच क्षणिं

विशालतेचें पीत प्रदर्शन
दर्यावरती झुले चंद्रमा
पेंगत होता धुक्याखालतीं
धूसरलेला धुंद नीलिमा

मध्यरात्रिच्या बुरख्याखालीं
लपवित अपुली हलती छाया
बावरलेला पवन धरेची
चुंबित होता उघडी काया

दंव-बिंदूची करित प्रतीक्षा
कुठें तृणाचें अजाण पातें
नीरवतेवर लिहीत होतें
निःशब्दाचीं अबोल गीतें

खडकावरतीं नमवित माथा
उसळत होत्या अगणित लाटा
अंग टाकुनी धरतीवरतीं
स्फुंदत होत्या पाउल-वाटा

आणि त्याच क्षणिं स्वप्नीं माझ्या
ढाळित होतें अश्रु कुणी तरि
तगमग होती होत जिवाची
आग पेटली होती अंतरिं

मुंबई;
९-३-५४

आज जाहला उशिर जरासा

मावळतीच्या   वेणीमधलें
फूल केशरी दिसे बावरें
पाचोळ्याच्या   शय्येवरतीं
शिणून निजले वादळ-वारे
नदी-काठच्या थडग्यामधला
काळोखांतच विरे उसासा
लगबग केली जरी कितीही
आज जाहला उशिर जरासा

भग्न-मंदिरीं समोरच्या त्या
करपत करपत जळते पणती
उरांत तिमिराच्या सलणारी
जखम रुपेरी एकच पण ती
घुबडाच्या कर्कश सूरांतुन
घरट्याबाहिर पडे अवदसा
लगबग केली जरी कितीही
आज जाहला उशिर जरासा

गगनाच्या कंपित अधरांवर
हसे ध्रुवाचा दुरून तारा
कलंडलेल्या ढगाखालचा
काजळला केव्हांच किनारा
काजळलें नभ काजळलें जग
काजळल्या क्षितिजाच्या रेषा
लगबग केली जरी कितीही
आज जाहला उशिर जरासा

आज जाहला उशिर जरासा
असशिल दारीं करित प्रतीक्षा
करीत असशिल तूं माझ्या त्या
वचनाची तुज दिल्या उपेक्षा
असशिल तूं देतही कदाचित्
बावरलेल्या तुला दिलासा
लगबग केली जरी कितीही
आज जाहला उशिर जरासा

आज जाहला उशिर जरासा
पाचोळ्यावर पाउल माझें
व्याकुळ नजरा तिथेंच फिरती
जिथें तुझे उघडे दरवाजे
भुललों नाहीं घरीं यायचें
वचन दिलेलें तुजला दिवसा
लगबग केली जरी कितीही
आज जाहला उशिर जरासा

माधान;
३०-३-५४

संपलें जीवन

वाळल्या तृणाच्या
ठिसूळ कायेशीं
बोलली मृत्तिका
लगट करून
‘ जळाचा थेंब ना
एकही कंठांत
संपलें जीवन
संपलें जीवन ’

विकट हांसल्या
वठल्या बाभुळी
पेरून पेरून
आंसवें धुळींत
वांझच राहिले
फांदीचे डोहाळे
निखारे फुलले
अखेर कळींत

पिकल्या पानांनीं
वाकून घेतले
धरेच्या सुकल्या
ओठांचें चुंबन
श्वासांत ऊब ना
उरली उबग
संपलें जीवन
संपलें जीवन

थकल्या मृगाच्या
विकल मुखांत
कोरड्या फेसांचे
थेंबही आटले
कराल मृत्यूच्या
विक्राळ दाढेंत
अणूचें रेणूचें
जीवन थाटलें

युगानुयुगाची
मानवी मनाची
अपुरी आकांक्षा
मनांत जळली
कणांत कणांत
नवीन दमानें
आसुरी अपेक्षा
क्षणांत फळली

पार्थिव प्रेताचे
सांगाडे उरले
नीतीचें प्रीतीचें
सरलें बंधन
दुर्दैवी मानवा
कुठल्या गर्वांत
संपलें जीवन
संपलें जीवन

माधान;
४-२-५४

'कौलारू'च्या घरांत तुटक्या—

कौलारूच्या घरांत तुटक्या
जवळ चुलीच्या घुमे पारवा
मातीच्या फुटक्या मडक्यांतच
येइ भुकेला अखेर थकवा
दर्पणांत पातळ पेजेच्या
रूप आपुलें बघते वळचण
कोपऱ्यांत अंधाऱ्या कण्हते
कणाकणाची उदास अडचण
कौलारूच्या घरांत तुटक्या
अवस मारते सदैव मिटक्या

कौलारूच्या घरांत तुटक्या
दुपारच्या ठिणग्या भंवतालीं
तरणीताठी उघडी काया
तोंड लपविते चिंधीखालीं
अन्नाविण वस्त्राविण येथें
गुदमरलेले जीव बिचारे
रोज छेडती व्यथा तयांच्या
कुडांतले भिरभिरते वारे
कौलारूच्या घरांत तुटक्या
अवस मारते सदैव मिटक्या

कौलारुच्या घरांत तुटक्या
नित्य व्यथेचें इथें प्रदर्शन
श्रमणारे जगतात स्थळीं या
दुपारच्या भ्रांतीला घेउन
सजी व विश्वाचे पोशिंदे
इथें परी हे केविलवाणे
वेठीला धरलेले सारे
पिचल्या हाडांचे दीवाणे
कौलारुच्या घरांत तुटक्या
अवस मारते सदैव मिटक्या

कौलारुच्या घरांत तुटक्या
आकाशाची उघडी छाया
वास भुकेचा ये मातीला
चिंधीखालीं दडते काया
धरतीवर झोकून शरीरें
जीवन येथें जगवित आहे
मानवतेचे उपेक्षिलेले
मानकरी हे मानकरी हे
कौलारुच्या घरांत तुटक्या
अवस मारते सदैव मिटक्या !

माधान;
३-४-४५

पापीण

विजेच्या वेगांत विजन वनीं
मानवी आकृती चालली कुणी
ग्रीष्माच्या उरांत उन्हाचा काटा
धर्गींत पेटल्या पाऊल - वाटा

अस्थींचे पंजर रस्त्यांत झाडें
थेंबाला वंचित झालेले ओढे
झिंगून बोलतीं पाखरें कांहीं
' निष्पर्ण फांदींत आसरा नाहीं '

पिचल्या फुटल्या छातीच्या खालीं
हृदय - पाखरूं मारी किंकाळी
शरीराभोंवतीं दुपार जळे
मानवी आकृती पुढेंच पळे

जपून जपली रेशमी प्रीती
हातून घडली कांहीं अनीती
आणि ती पुसाया पापाची खूण
एकटी निघे ही खुळी पापीण

चालतां चालतां ओसरे वाट
दुपार जळून फुटे पहाट
शुक्राची तारका उगवे नभीं
थकली पापीण राहिली उभी

रस्त्याच्या काठाला ओसाड आड
सांताचें उघडें तिथें कवाड
पापाची पुण्याची सांगता झाली
वंचित जीवास भेटला वाली

माधान;
६-४-५४

सुकलें पान

सुकलेलें मी पान तृणाचें
ठिसूळलेली माझी काया
होती नव्हती धरतीवरतीं
कधींच मिटली माझी छाया

रूपहीन मी, रंगहीन मी
गंधहीन मी भारच केवळ
हीच एक उरिं सलती जाणिव
अतां आणते मजला भोवळ

मिठी मारतों कधीं धरेला
हलवित हलवित व्यथित पापणी
अधांतरीं रेंगाळत गातों
कधीं कधीं मी उदास गाणीं

धुळिंत मिळालें सगळें यौवन
सरली आशा अस्तित्वाची
एकच आतां थरक जिवाला
पिसाटल्या वादळ-वाऱ्याची

आहवा;
१२-२-५४

आतां

धरतीच्या गात्रांतुन आतां
पुलक बहरतिल हिरवे नवथर
फुटेल हासूं प्रसन्नतेचें
दिग्ललनांच्या मु खा मु खा व र

निळसर धूसर गगन–पटावर
सजल घनांची उठेल नक्षी
क्षितिजाची ओलांडित रेषा
' व्हा...पेर्ते ऽ व्हा...' गातिल पक्षी

मातीमधल्या क्षुद्र किड्यांना
नवेच आतां येतिल पंख
पेरित बसतिल नव्याच आशा
घ रां घ रां तु न उ घ डे रंक

दूर पसरल्या काळीवरती
हसतिल फिरुनी हिरव्या रेषा
त्यांतच फुलतिल मूक मनींच्या
जळल्या सुकल्या अपुऱ्या आशा

माधान;
३०–६–५४

स्मशानांतला पत्थर

स्मशानांतला पत्थर मी तर...
जीवन येथें कसें वसावें
इथें तृणानें कसें भिजावें
निर्माल्याचें हें जळतें घर

ही अपुऱ्या स्वप्नांची दुनिया
वंचित आत्म्यांची ही छाया
नित्य इथें ज्वालांना मोहर

वैभव इथलें गंधरसाविण
जळलें इथलें कधींच मीपण
सदैव व्याकुळ इथला तरुवर

ग्रीष्माच्या छायेंत मीहि अन्
या सर्वांची करितों राखण
जीवन-मरणाच्या सीमेवर

कुठल्या आशा कुठलें जीवन
दूरच प्रीती दूरच यौवन
असेंच जगणें हाच मला वर
स्मशानांतला पत्थर मी तर...

माधान;
२०-११-५४

शपथ तुला

शपथ तुला काळ्या मातीची
लपून बसला सांग कुठें तूं
शोधिन आतां पण तुजला मी
मृद्--गंधाचा होउनि हेतू

नक्षत्रांच्या थव्यांत जरि तूं
असशिल बसला चोरुनि काया
होइन मी अंधारी रात्री
तिथें तुला येइन शोधाया

आणि खच्याळा जरि तूं होशिल
कडु--निंबाचा नाजुक मोहर
तिथें तुला मी गाइन गाणीं
कोकिळराणीचा होउनि स्वर

नकळत माझ्या जरि तूं होशिल
चाहुल रुजलेल्या बीजाची
होइन वारा घालिन फुंकर
शपथ तुला काळ्या मातीची

माधान;
७-४-५५

तेव्हां आणि आतां

बिजलीचें वेड मला
तेव्हां लागलेलें होतें
पण आतां पणतीच
घर माझें उजळते

शराबी नेत्रांचे तेव्हां
होतों शोधत इशारे
माझी सोबतीण आतां
देते मला सुख सारें

चिंता अवघ्या विश्वाची
होतों तेव्हां मी वाहत
चार तोंडासाठीं आतां
हात माझे राबतात

शोधत मी होतों तेव्हां
फक्त कवितेची वही
आतां शिणवितों जीव
शिळ्या भाकरीच्या पायीं

चारचौघांहून न्यारा
तेव्हां होतों कोणीतरी
आतां आहें माणूस मी
जरी रुतलों संसारीं

माधान;
८-४-५५

हातीं पाळण्याची दोरी

तुझ्या इवल्या डोळ्यांत
अमृताचा गोड झरा
माझें हरपलें सुख
आलें परतून घरा

तुझ्या मौनांतून मला
आज सारें उमगतें
तुझ्या हास्यांतून माझें
भाव - पुष्प उमलतें

शब्दावीण अर्थावीण
तुझे सारे हावभाव
माझ्या मनाच्या शिंपेंत
स्वाती - जलाचा वर्षाव

लक्तराची धनीण मी
सातजन्माची भिकारी
आहे पण आतां माझ्या
हातीं पाळण्याची दोरी

माधान;
९-५-५५

मातींतला किडा

लहानगा पण क्षुद्र किडा मी मातीमधला
रांगत होतों धरतीवरतीं
करीत होतों बधीर चळवळ
कत्रेंत गगनाला धरण्याची
एकच रुजवुनि उरिं आकांक्षा

लाल दिसावा नित्य निखारा
भेदुनि राखेचे वरचे थर
ऋतु-चक्रांतुन तसाच उरलों
जपलें मीं माझें अस्तित्व

आणि अचानक एके दिवशीं
घनःश्याम आले गगनांतुन
उद्धारास्तव माझ्या
चाहूल लागली होती त्यांस मृगाची
ऐकिली तयांनीं होती हाक धरेची
मुसमुसलें होतें जीवन त्यांच्या हृदयीं

अनुक्रम. ७३६२३ वि. काव्य
क्रमांक ....१९४३ नोंद दि. ४-३-७९

फांदीच्या गर्भांत हसावी
थरथरणारी लवलवणारी
लाल पालवी
तसेंच झालें मजहि अचानक
कुशींत हसले माझ्या जेव्हां
नाजुक सुंदर पंख रुपेरी
गगन धराया मुठींत अवघें
अन् मी झालों तिथेंच उत्सुक
लहानगा पण क्षुद्र किडा मी

माधान;
२९-६-५५

क्र. ९३९८

वाट तुझी

संताड उघडुन हृदय-कवाडें
वाट तुझी पाहिली निरंतर
आषाढांतहि रुसली होती
पण वर्षेची सर माझ्यावर

कुशींत घेउन पंख आपुले
जागत होती कुठें प्रतीक्षा
तिच्या स्वागतासाठीं होती
कुठें प्रफुल्लित होत उपेक्षा

विरहत होतें दंव-बिंदूस्तव
कुठें तृणाचें हळवें पातें
मोहरलेल्या आंब्यालाही
सांत्वन त्याचें अशक्य होतें

अशक्य होतें मलाहि माझें
तें तेव्हांचें सगळें जीवन
वाट तुझी मी पाहत होतों
हृदय-कवाडें सताड उघडुन

माधान;
२६-२-५६

वठला वृक्ष

जरि होत्या फांद्याच वाळल्या
पर्णफुलाविण
तरिही होता वचक तयाचा आकाशाला
  कीं केव्हां तरि
  तो अपुल्या उरिं
खुपशिल अपुलीं सुकलीं बोटें
चुकेल जेव्हां माझें कांहीं

जरि होत्या फांद्याच वाळल्या
जीर्ण सापळा जणुं अस्थींचा
तरिही होतें छत्र तयाचें भूमातेवर
  सात्त्विक निर्मळ त्या साध्वीशीं
  जेव्हां होता लोचट राहू
  करीत अपुले खत्याळ चाळे
तेव्हां होता हाच बिचारा
झुंजत त्याशीं
जणू जटायू होउन दुसरा

जरि होत्या फांद्याच वाळल्या
तरिही होती तिथें निरंतर
चुकलेल्या पक्ष्यांची जागा
वठला होता-
पण होता तो सजिव निवारा
विटला होता-
पण होता तो जीवन-थारा
शिणला होता-
पण होता तो जीवन--धारा
...हाय आज पण
उन्मळला तो
क्षणांत सरलें छत्र धरेचें
ओसरला आसरा खगांचा
सरला सारा वचक नभाचा
जरि होत्या फांद्याच वाळल्या

माधान;
२४-३-५६

नव्हतें माहित–

वेड तुला चंद्राचें होतें
तारा होत्या तुला खुणावित
आषाढांतिल वर्षा होती
तुझ्या तनूला करीत पुलकित

उमटत होतें नित्य धुळींतुन
तुझें हासरें चिमणें पाउल
क्षणांत होती कळत तुला ती
चिउकाऊची अबोध चाहुल

गोठ्यांतिल हंबाचें होतें
वेड तुला तर त्याहुन भारी
तुला मोहवित सदैव होती
निळ्या नभांतिल विहग-भरारी

कोपऱ्यांत खिंकाळत होता
तुझा काठिचा उमदा घोडा
लगाम त्याचे सैल कराया
अवधी नव्हता तुजला थोडा

उडवित होता बागेंतुन तूं
सुरंगि जेव्हां फूलपांखरें
माहित नव्हतें उडून जाशिल
तूंहि तयांतच कधीं असा रे

वेड तुला चंद्राचें होतें
तारा होत्या तुला खुणावित
क्रूर तयांचें गुपित मला पण
नव्हतें माहित! नव्हतें माहित!

माधान;
१७–८–५६

दूर किती लपलीस जरी तूं

दूर किती लपलीस जरी तूं
शोधायाची हिंमत आहे
तुझ्याहूनही अधिक मला या
मम निष्ठेची किंमत आहे

आषाढांतिल कृष्ण - घनासहि
एक विजेची किनार आहे
कैलासांतहि शिव एखादा
अजुन विषाला पिणार आहे

वाट विसरल्या पक्ष्यासाठीं
जुन्या वडावर जागा आहे
तुझ्या नि माझ्यांतहि एखादा
नच तुटणारा धागा आहे

दूर किती लपलीस जरी तूं
शोधायाची हिंमत आहे !

चमक;
२९-८-५६

पहाटच्या स्वप्नासम—

पहाटच्या स्वप्नासम सखि तूं
आलिस माझ्या घरा
कराया प्रीतीची सांगता
कणांकणांतुन फुलला काटा
उजळुन गेल्या दिशा
हासल्या गंधित होउनि लता

धुक्याखालतीं विसावलेली
हसलि आज चांदणी
तमाच्या पुसून गेल्या खुणा
पिंपळपानाआड वाजली
शीळ कुणाची खुळी
मिळाली साद नव्याने पुन्हा

हरियालींतुन नाचत आला
आज नवा निर्झर
मिळालें नवेंच संजीवन
युगायुगाच्या संकल्पांची
आज खरी सांगता
गळलें गळलें गे बंधन

रविकिरणांच्या मृदु शय्येवर
उठवित पाउल-खुणा
सखी तूं आलिस माझ्या घरा
पहाटच्या स्वप्नासम सखि तूं
आलिस माझ्या घरा
अतां ये नवें चांदणें भरा

माधान;
१९-५-५४

अशीच होती–

अशीच होती पहाट तेव्हां
असेंच होतें गहिवरलें नभ
फुलांफुलांतुन असाच होता
उधळत सैरावैरा सौरभ

अशींच होतीं चिंचेखालीं
पिवळीं पानें दंवांत हासत
असेच होते बाल–रवीचे
किरण अधांतरि पिवळे नाचत

प्रकाश–वस्त्रें नेसुन होत्या
लपून बसल्या अशाच तारा
निंबोणीला मिठींत घेउन
असाच होता झिंगत वारा

असाच होता त्याहि क्षणाला
प्राजक्ताचा खचला मोहर
असेच होते धुळिंत मिसळले
उरिं जपलेले सर्व मनोरथ!

माधान,
१३-१२-५५

खिन्न उदास मनानें

खिन्न उदास मनानें
आज न्याहाळतों सारें
नाहीं दृष्टीला दिसत
तारकांचेही इशारे

निळ्या नभाची निळाई
थेंब दंवाचे बिलोरी
आज नाहीं सुगंधित
मुग्ध टपोर मोगरी

पहाटेच्या मुखावर
फिक्टच सारे रंग
शेत हिरवें ज्वारीचें
आहे आळसांत दंग

पण आहे दूर दूर
कुठें तरी ओलेंचिंब
आतां लागेल सार्थकीं
माझ्या डोळ्यांतला थेंब

माधान;
३०-१०-५६

हळूच येतें...

हळूच येतें
आकाशाच्या नयनीं पाणी
हळूच सुटतो
वायूच्या अंगाला कंप
हळूच होते
क्षितिजाची ही किनार कंपित
हळूच होतों
तुझ्या स्मृतीनें मीही व्याकुळ

माधान;
४--२--५५

कमाई

याच धुळीच्या मोहासाठीं
प्रावरणांचें केलें लक्तर
याच धुळीच्या मोहासाठीं
मी घामाचें ल्यालों अत्तर

जीव गुंतवुन इथेंच सारा
ओतिन आतां हिरवी शाई
लिहिन इथें अक्षरें फुलांचीं
करायची इतकीच कमाई

माधान;
३१-८-५६

REFBK-0009399
REFBK-0009399
७३८४३
१०४३
कात्रे
४-३-७१